

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ І МОЛОДІ ЯК ШЛЯХ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ФАКТОРІВ НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема здійснення соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді в навчальних закладах як шлях гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання.

Ключові слова: особистість, обдарованість, обдарована дитина, соціально-педагогічний супровід, діяльність.

В статье рассматривается проблема осуществления социально-педагогического сопровождения одаренных детей и молодежи в учебных заведениях как путь гармонизации интеллектуального и эмоционального факторов обучения.

Ключевые слова: личность, одаренность, одаренный ребенок, социально-педагогическое сопровождение, деятельность.

In the article the problem of realization of socialpedagogical accompaniment of the gifted children and young people is examined in educational establishments as a way of harmonization of intellectual and emotional factors of studies.

Key words: personality, gift, gifted child, socialpedagogical accompaniment, activity.

Становлення і розвиток України як незалежної демократичної держави вимагає від педагогічного процесу вдосконалення системи навчання та виховання молодого покоління. У зв'язку з цим перед сучасними національними закладами освіти постає завдання дати підростаючому поколінню ґрунтовні знання з різних галузей науки, виховувати самостійну особистість, спроможну творчо мислити, вільно орієнтуватися в реаліях сучасного життя на основі природних можливостей особистості, тобто її обдарованості і талановитості у будь-якій сфері діяльності, а також на основі цілісного погляду на світ. Реалізація даного завдання забезпечується взаємодією інтелектуального й емоційного аспектів в освітньому процесі.

Створення умов для цілісного, гармонійного інтелектуального та емоційного розвитку особистості в освітньому процесі – один із пріоритетних напрямків діяльності навчальних закладів. Тому навчання має бути системою цінностей, мотивів, спонукань, основу якої склали б переконання кожного студента у власній гідності, активність пізнавальних дій, свобода вибору рішень і відповідальність за їх наслідки, результативність навчальних досягнень.

Важлива роль належить формуванню творчої особистості, створення сприятливих умов для розвитку її творчого потенціалу як особливої творчої якості, нестандартності й оригінальності мислення, потреби в творчій самореалізації, особливо в умовах сучасного суспільства, повсякденного життя, в ситуації постійних непередбачуваних змін. І тому новітні суспільні та освітні стандарти характеризуються зростанням уваги до здійснення соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей як таких, які можуть зробити значний внесок у розвиток української та світової науки, творчості, спорту. Така психолого-педагогічна діяльність регулюється законодавчими актами – Національними програмами «Діти України», «Програма розвитку обдарованих дітей і молоді», Указом Президента України про підтримку обдарованих дітей тощо.

Все це потребує вироблення ефективної моделі соціально-педагогічного супроводу розвитку обдарованих дітей та молоді в умовах освітнього процесу навчального закладу з метою забезпечення гармонізації інтелектуального та емоційного аспектів педагогічного процесу.

Наукові дослідження категорії «обдарованість» та психологічні передумови її виникнення та розвитку в своїх працях розкривають Г. Гарднер, О. Кульчицька, М. Лейтес, Ц. Ломброзо, В. Моляко, О. Музика, Дж. Рензулі, С. Рубінштейн, Б. Теплов та інші.

Природу здібностей, інтелектуальної й творчої обдарованості досліджували З. Калмикова, Г. Костюк, О. Проскура; навчання обдарованих дітей, вплив індивідуалізації та диференціації на них в умовах навчально-виховного процесу вивчали Ю. Гільбух, В. Давидов, Л. Занков, О. Савченко; діагностування обдарованості й створення дотичних навчальних програм і методичного супроводу процесів розвитку творчих здібностей здійснювали О. Братанич, Л. Жовтан, В. Коваленко, О. Хлівна, В. Шубинський; формування готовності майбутніх учителів до роботи з обдарованими школярами досліджували І. Зверева, В. Коваленко, В. Тесленко, М. Федорова.

Проблема супроводу всебічного розвитку і формування особистості дитини в межах навчального закладу набула особливої актуальності в наш час. Проте мова йде насамперед про психологічний супровід (Г. Бардієв, М. Батіянова, І. Бех, І. Валітова, Н. Глуханюк, В. Зінченко, В. Кузьменко, І. Мамайчук, Р. Овчарова, Т. Янічева та інші). Однак залишається мало вивченою проблема соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді, актуальність якої зумовлена поширенням соціально-педагогічних проблем в освітньому середовищі.

Метою статті є окреслення напрямків соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді в навчальних закладах як шлях гармонізації інтелектуального та емоційного чинників навчання.

У той час, як психологічна наука займається визначенням внутрішніх суперечностей розвитку дитячої

обдарованості, педагогічні праці спрямовані на розвиток здібностей зазначеної категорії дітей, соціальна педагогіка спрямовує свою увагу на взаємодію обдарованої дитини з навколишнім середовищем, вивчає умови її соціальної адаптації та методи соціального виховання. Актуальність педагогічних досліджень визначена значною кількістю соціально-психологічних проблем обдарованих дітей. До них належать: проблеми у спілкуванні з однокласниками; порушення взаємодії з учителями; непорозуміння з батьками; вияви девіантної поведінки (у тому числі пропуски уроків); відсутність навичок просоціальної поведінки на різних рівнях (від побутового до громадського) та ін. Крім того, нагальність соціально-педагогічного супроводу талановитих дітей підкреслюється обов'язковим уведенням у структуру чинників розвитку обдарованості категорії «дозвілля», яка включає культурно-освітні умови, емоційну атмосферу, спеціальні навчальні програми, матеріальне середовище і харчування, екологію, попит у суспільстві на видатні досягнення і творчість [6, с. 96].

Тлумачний словник української мови подає таке визначення поняття «супровід»: «Супровід – те, що супроводить яку-небудь дію, явище» [5, с. 461]. У даному тлумаченні спостерігаємо пояснення супроводу як дію за дієсловом «супроводжувати», тобто «постійно бути разом із ким-, чим-небудь, тісно пов'язуватися з чимсь» [5, с. 462]. Відтак, слід наголосити на одній принциповій особливості супроводу: одночасне знаходження поруч, посередництво між соціальним світом і власним життєвим світом дитини, забезпечення її захисту, позитивного самопочуття, підтримки в небезпечних ситуаціях.

Супровід трактують як усю систему професійної діяльності психолога (Р. Бітянова), загальний метод роботи психолога (Н. Глуханюк), один з напрямків та технологій професійної діяльності психолога (Р. Овчарова).

Сутнісною характеристикою супроводу у психологічному аспекті є створення соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання та навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, яка організовується в межах освітнього закладу.

Ідея соціально-педагогічного супроводу найбільшою мірою відповідає прогресивним ідеям сучасної психології, соціальної та загальної педагогіки, оскільки привносить у процес навчання, виховання та розвитку дитини низку важливих позицій.

Позиція перша. Соціально-педагогічний супровід дітей і молоді забезпечує умови для поетапного якісного соціального зростання, стрижнем якого є морально-ціннісна площина розвитку особистості, оскільки саме вона визначає позицію дитини в світі, систему її ставлень до навколишньої дійсності, предметної і духовної культури, людей, самої себе.

Позиція друга. Сутність соціально-педагогічного супроводу полягає у створенні в межах соціального простору дитинства умов для засвоєння дитиною позиції суб'єкта соціалізації і усвідомлення себе суб'єктом власної життєтворчості. Таку позицію дозволяє займати правильна організація дорослими взаємодії з соціальним середовищем, що полягає у спроможності дитини і можливості, яка їй надається дорослими, виявляти активність, здійснювати власний вибір, самостійно приймати рішення і відповідати за кожен дію, не обмежується лише засвоєнням певних соціальних норм, а становить особливий стан порівневого накопичення соціального змісту, формування підрастаючої людини як суб'єкта соціальної дії [9, с. 16]. Тому соціально-педагогічний супровід має реалізовуватися одночасно як двоєдиний процес нерозривно пов'язаних у своєму функціонуванні складових, що є взаємозалежними. По-перше, сім'я та навчальний заклад повинні забезпечувати зростання дитини, яке здійснюється як практичне входження у предметне, природне і соціальне середовище власної життєдіяльності. По-друге, через формування суб'єктивної основи особистості дитини з позиції здобувача знань, соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, підпорядкованості мотивів, бажань, інтересу до явищ довкілля, подій, людей, самої себе.

Позиція третя. Принциповою відмінністю соціально-педагогічного супроводу від інших моделей (наприклад, від підтримки або корекції) є те, що успішність соціалізації особистості досягається за рахунок створення ефективних умов, пошуку прихованих ресурсів, проєкції прищеплення дитині імунітету проти негативних впливів соціального оточення, що дозволить запобігати їй неблагополуччю, сформувати стійкість до негативних впливів соціального середовища.

Позиція четверта. Особливість соціально-педагогічного супроводу полягає в тому, що передбачається діяльність спільно з дитиною, тому акцент ставиться не на вплив, а на створення соціального простору, в умовах якого дитина вибудовує свої стосунки зі світом людей і світом власного «Я», освоює продуктивні способи соціальної взаємодії.

Соціально-педагогічний супровід є процесом особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує, і тим, хто цього потребує. Він спрямований на актуалізацію соціального потенціалу особистості для її успішної соціалізації-індивідуалізації. Соціально-педагогічний супровід відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її в чинник соціально-особистісного становлення. З'ясовано, що він є: 1) планованим і вимагає добору відповідних форм, засобів, прийомів гармонізації індивідуального й соціального розвитку дитини; 2) розгорнутим у просторі і часі, що ґрунтується на вивченні особистості в процесі соціально-педагогічного супроводу і враховує динаміку її соціального розвитку; 3) постійним, що заперечує епізодичність, фрагментарність, хаотичність під час роботи щодо вирішення завдань соціалізації; 4) послідовним, що передбачає дотримання логічних зв'язків у процесі соціально-педагогічного супроводу; 5) рухливим, що враховує варіативність технологій супроводу; 6) превентивним, що спрямований на досягнення сталої відповідальної поведінки дитини в соціальному довкіллі, сформованість імунітету проти негативних впливів соціального середовища; 7) адаптованим до умов діяльності конкретного навчального закладу та основних виховних завдань освіти, що враховує

соціальну ситуацію розвитку особистості дитини, її суб'єктивний світ, мікросоціальне оточення її життєдіяльності та дозволяє забезпечувати педагогічно виважену соціалізацію особистості [7, с. 234].

Розуміння соціально-педагогічного супроводу особистості синтезується навколо принципів пріоритету інтересів дитини, балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності, принципів визначальності позитивного, соціальної відповідності, комплексного підходу і принципів діадичної взаємодії та відкритості супроводу.

У межах здійснення соціально-педагогічного супроводу особистості невід'ємною складовою є соціальний захист. Дослідники Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик вважають, що соціальний захист обдарованої дитини базується на врахуванні провідних підходів, які визначають дії соціальних інститутів щодо збереження унікальності й культивування здібностей, талантів, загальної і спеціальної обдарованості, встановленню її видів за допомогою специфічних методик діагностики, розроблених у зарубіжній та вітчизняній науці та практиці. До таких підходів науковці відносять: охоронно-захисний (дії держави по відношенню до обдарованої дитини); соціально-педагогічний (створення умов культивування обдарованості спеціально підготовленими людьми); соціально-психологічний (пов'язаний із розробкою форм і методів психологічної підтримки обдарованої особистості з соціально-позитивістською спрямованістю); соціально-інтегративний (передбачає диференціацію та індивідуалізацію форм організації навчання, обґрунтування різноманітних програм, спрямованих на активізацію пізнавально-творчих потенцій обдарованої дитини).

Соціально-педагогічний супровід і підтримка обдарованих дітей і молоді в навчальних закладах обов'язково має включати роботу щодо оптимізації взаємодії дитини з найближчим оточенням.

У межах соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді Е. Циганкова виокремлює такі напрямки роботи:

- просвітницька, консультативна робота з прийняття дорослими обдарованості дитини, особливостей її поведінки, світорозуміння, інтересів і схильностей;
- консультативна, методична робота, спрямована на створення для даної дитини навчальної атмосфери, яка б задовольняла її інтереси;
- консультативна, методична робота з дорослими, спрямована на організацію соціального життя обдарованої дитини, розширення і поглиблення її соціального досвіду, уявлень про світ, що лежить за межами її власних пізнавальних або інших інтересів;
- тренінгова робота щодо включення дитини в класний колектив;
- формування в однокласників адекватного уявлення про особливості обдарованої дитини і її позитивного прийняття;
- проведення диференціальної діагностики, спрямованої на виявлення обдарованих дітей у групі дезадаптованих дітей і надання їм спеціальної допомоги;
- соціальне навчання, спрямоване на розширення наявних у розпорядженні дитини поведінкових реакцій, корекцію засвоєних форм поведінки, усвідомлення дитиною своєї позиції у спілкуванні;
- консультативна робота з дитиною, спрямована на усвідомлення нею своєї обдарованості, побудови своєї системи відносин зі світом і самою собою крізь призму своїх особливостей і можливостей;
- відновлення або формування навичок продуктивної навчальної діяльності, режимних моментів життя;
- психолого-педагогічна освіта педагогів та батьків з метою розширення їхніх уявлень про природу і вияви обдарованості, особливості навчання і виховання обдарованих дітей тощо;
- створення в освітніх установах соціально-педагогічних умов, необхідних для виявлення і розвитку обдарованості дітей;
- розробка й аналіз індивідуальних програм навчання обдарованих школярів;
- формування настанов, що обдарованість – це унікальний цілісний стан особистості дитини, велика індивідуальна і соціальна цінність, яка має потребу у виявленні й підтримці, але не повинна використовуватися як спосіб забезпечення престижу [10, с. 54].

Таким чином, необхідність здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей і молоді в навчальних закладах продиктована реаліями сучасного життя та змінами, які відбуваються в системі сучасної освіти. Цілісність соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді в навчальному процесі забезпечується засадничими ідеями системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, культурологічного, компетентнісного методологічних підходів; сучасними теоріями соціально-педагогічної діяльності, концептуальними підходами до організації дошкільної, загальної, професійної освіти, чинними державними вимогами до компетентності дітей і молоді.

Послідовність соціально-педагогічного супроводу забезпечує формування спроможності обдарованих дітей і молоді адаптуватися до нового соціального середовища навчального закладу, адекватно орієнтуватися у доступному соціальному оточенні, зростати соціально-активною творчою особистістю, соціально компетентною, спроможною обирати відповідно до ситуації стиль спілкування та спільної діяльності.

Запровадження в педагогічний процес навчального закладу соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей здатне забезпечити гармонізацію інтелектуального та емоційного чинників педагогічного процесу.

Література

1. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного і порівняльного аналізу: монографія / О. Є. Антонова. – Житомир: ЖДУ, 2005. – 456 с.

2. Бех І. Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2003. – №3 – С. 1–6.
3. Богоявленская Б. В. Концепция одаренности / Б. В. Богоявленская, А. М. Матюшин // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 11–14.
4. Зінченко В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу / В. М. Зінченко // Дошкільна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15–17.
5. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2006. – 540 с.
6. Павлик Н. П. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей в умовах загальноосвітньої школи. / Н. П. Павлик // Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді: наук.-метод. збірник. – Житомир, 2008. – С. 95–101.
7. Рогальська І. Сутнісні характеристики соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І. Рогальська // Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації. – Слов'янськ, 2010. – Вип. 4. (Частина 1). – С. 230–236.
8. Трубавіна І. М. Соціальний супровід неблагополучної сім'ї / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2003. – 208 с.
9. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 3–19.
10. Циганкова Е. Обдарованість як проблема / Е. Циганкова // Психопрофілактика. – К. : Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – С. 54 – 65.